

יצחק
1916-2007

לזכרו - לזיכרון עולם.
דמותו של אישי ז"ל,
יצחק בן נון למשפחת פישמן.

יצחקי - לר, אודותיר ומשלה.

מוקדש לבנינו - שמואליק וחיימקה ולנכדינו - שחר, נועם ואורי, טל, עידן ויובל ולצאצאיהם בדורות הבאים.

אלוהים שלי, האוכל ממרחק שמונה עשרות שנות חיים לתאר את האיש, את פנימיותו ונשמתו במחיצתו חייתי מאז ימי הבחרות?
מי ייתן ויהיו לי הניב והמילה הנכונה - לצייר ולספר על האיש שלא הרבה בדיבורים וגינונים. לא נשא עיניו לגדולות ואיחל רק טוב לזולתו תמיד ובכל מצב. איש שהיה בין מביאי בשורת גאולת הארץ לעמנו הנרדף והמנוודה והתמסר לרעיון של יצירת חברה צודקת בכל מאודו ונפשו. חנה.

איש פשוט היה יצחק.

מקורות:

1. רשימותיו מהספר על עיירתו "ראחוב אננופול", ספר שיצחק נתן יד בהוצאתו.
2. דברים שסיפר בבית לוחמי הגטאות, שם מסר עדות בהגיעו לארצנו הנכספת.
3. קטעים ממאמרים שיצחק כתב לעלון הקיבוץ "עלי דפנה".
4. מתוך ספרים ודברי חברים על יצחק.

ראשי פרקים:

1. החיים בעיר ראחוב.
2. דרכי אל התנועה החלוצית ונתיבי ההגשמה.
הקמת תנועת הנוער בעיירה.
פתיחת "ביה"ס תרבות" ופעילות הנוער.
ההכשרה בקיבוץ ע"ש בורוכוב בעיר בנדין.
3. הגיוס והשירות בצבא הפולני.
4. בשבי הצבא הגרמני.
5. השיבה הביתה לראחוב.
6. חציית הגבול לסלובקיה.
הבריחה אל הגבול.
7. השהות בסלובקיה.
8. ואשרדיצה (Wasardice) פלוגה של "החלוץ סתם".
9. החיים בהונגריה.
10. המאסר בכלא "אגרש" בהונגריה.
11. בחזרה אל הגבול הפולני.
12. במחנה ההסגר ריצ'ה.
13. במחנה העבודה קאשאו בהונגריה (Munka Tabor).
14. הדאגה לעתיד.
15. העליה ארצה.
16. החיים בקיבוץ דפנה.
משפחת טאובליב.
שנים אחרונות.
17. מילים לזכרו.

ציר התנועה של יצחק מילדותו ועד העלייה לישראל

הולדת יצחק בעיר ראחוב אנופול בפולין.	1916
תנועת נוער והקמת קיבוץ בבנדין.	1932
גיוס לצבא הפולני - ושירות באזור לובלין בעת המלחמה שירות בצבא בסוסנוביץ ובקאטוביץ.	מרץ 1938
נפילה בשבי הגרמני - קלץ, צ'נסטוחוב, נירנברג.	ספטמבר 1939
שחרור מהשבי וחזרה למשפחה בראחוב.	פברואר 1940
יציאה מהבית ותחילת הבריחה - קראשניק, לובלין, סונץ.	ינואר 1941
חציית הגבול לסלובקיה - ברדיוב, פראשוב, ז'ילונה, ניטרה, מאלי באב, וואשרדיצה, מראשיצה, מאלי באב, פראשוב.	3.3.1941
חציית הגבול להונגריה - בודפשט.	20.3.1942
מאסר ומחנה עבודה במונקה טאבור.	10.10.1942
ברכת המוות בדרך לפולין עד נקודת הגבול קרשמזה.	24-29.10.1942
מחנה הסגר ריצה.	אוקט'-ספט' 1942
מחנה עבודה קאשאו.	17.12.1942
חנה נוסעת לישראל.	6.1.1943
קבלת ההודעה על השחרור ופעילות תנועתית בבודפשט.	1.9.1943
יצחק מגיע לארץ ישראל.	24.2.1944

החיים בעיר ראחוב

יצחק גדל בעיר ראחוב - אננופול שבמחוז לובלין בפולין.
 על העיירה כתב בין השאר ד"ר ישראל גוטמן: "זו קהילה זעירה ושמה ידוע בעיקר בקרב היהודים שישבו בשכנותה.
 בכל זאת שגשגו בה חיי יהודים במשך מאות בשנים עד שבאה השואה ועלה הכורת על העיירה ותושביה..."
 מעיירה זו שאב י.ל. פרץ את סיפורי העם שלו - מאירועים שהתרחשו ממש בראחוב.
 למעשה כמעט כל תושבי העיירה היו כמשפחה אחת עקב קשרי חיתון, ובמשך שנים רבות
 התפתח בה הווי חיים מיוחד.

על הווי החיים בעיירה כותבת אחותו של יצחק, הדסה עינב, בספרה "בניתי בית במולדת":
 "...העיירה הייתה בנויה בצורת ריבוע ובמרכזו כיכר גדולה וריקה. באמצע הכיכר הייתה באר עם גלגל לשאיבת מים
 ששימשו לכל, רק לא לשתיה. את הכיכר האירה מנורת גז שהייתה תלויה על עמוד גבוה, ואיצ'ה מאייר היה מדליק
 אותה מדי ערב. למרבה הפלא דווקא בימי גשם וחושך המנורה לא דלקה... ממרכז העיירה יצאו כמה רחובות - רח'
 אחד הוביל אל הכפר שוויצ'חייב הסמוך, רח' אחר הוביל לנהר הויסלה ושלישי לעיר קראשניק. היהודים גרו סביב
 לכיכר האמצעית והגויים מחוץ לעיירה. חשמל ומים זורמים לא היו לנו ולמאור הדלקנו מנורות נפט עם כיסויי זכוכית.
 מים קנינו ממוכר שישב על עגלה עמוסה בחביות מים.

לאנשים היו כינויים שונים ומשונים הזכורים לי בברור רב. מקור הכינויים היה בדרך כלל שמות ההורים, מקצועות
 וכמובן - אירועים יוצאי דופן. לפעמים הכינוי היה מגוחך, או מצחיק. כך היה פעם. כיום אינני שומעת כינויים שכאלו,
 אך באותם ימים הייתה קירבה גדולה ואינטימית כמעט בין תושבי העיירה שהכירו זה את זה ודאגו זה לזה, והרשו
 לעצמם להשתמש בכינויים ושמות חיבה..."

יצחק נולד בשנת 1916, בן שני למשפחה בת שישה ילדים - שלושה בנים - ישעיהו יצחק ושמואל,
 ושלוש בנות - הדסה שיינדל וטובצ'ה.

האם - חיה דינה - הייתה בת למשפחה שגרה בעיירה דורות רבים, ולה שש אחיות ושלושה אחים.
 שלוש אחיות ואח נדדו עם משפחותיהם לאחר מלחמת העולם הראשונה לדרום אמריקה, לארה"ב
 ולישראל. שלוש אחיות ושני אחים, על משפחותיהם - נספו בשואה.

חיה דינה הייתה עקרת בית חרוצה ומאורגנת וכן גם פעילה בעניינים ציבוריים, בעיקר בעזרה
 לנזקקי העיירה. כל זאת בנוסף ולמרות היעדרו של האב מהבית עקב עיני פרנסה.
 אביו של יצחק - חיים, נולד בעיר סולץ והיו לו שישה אחים ושש אחיות. שלושה אחים ואחות
 אחת היגרו מעבר לים, לקובה, ארה"ב וקנדה עוד לפני פרוץ המלחמה. חיים ואחיו שמואל, הגיעו
 לראחוב ונישאו לבנות העיר. אח אחר - משה, התגורר בעיר ידוואבנו עם אשתו ושתי בנותיו. כפי
 שנודע מאוחר יותר, בזמן השואה ריכזו תושבי העיר הפולנים את כל יהודי העיירה, 1,600 גברים
 נשים וילדים באסם גדול והציתו אותם באש.

יהי זכרם ברוך!

יצחק זוכר עוד מילדותו את אביו חיים נעדר רבות מן הבית. חיים עסק במיון והבחנת עצים בעיר
 שיש לעקרם ולמכרם. מקצוע שעבר במשפחתו מדור לדור. הוא ואחיו היו משיטים את קורות
 העצים שנכרתו ונקשרו לדוברות בנהר הויסלה לכיוון צפון עד לים הבלטי בגבול עם גרמניה. שם
 היו מוכרים את העצים ושבים הביתה. גם למשפחתו של הנשיא הראשון חיים ויצמן מכר
 חיים עצים.

יצחק אהב לספר על הווי החיים בעיירתו ועם חיוך קל נסוך על פניו היה מספר על סבא שלו - מתוך ספר העיר ראחוב אננפול:

"חיימה" (נחמיה) - היו לו כ-90 נכדים ואולי אף יותר. את שמותיהם במדויק הוא לא ידע אבל כבר אחרי חג הפסח היה מתחיל לאסוף ולאגור פרוטות בשקיק מיוחד, עד חג החנוכה בו חילק אותם לנכדיו כמעות חנוכה. הנכדים היו נעמדים בתור לקבל את דמי החנוכה מהסבא וכדרך ילדים היו מי שהצליחו לעמוד שוב בתור ולקבל שוב מעות חנוכה מהסב הטוב שחיך אל תוך שפמו..."

הייתה זו משפחה חמה אוהבת, תומכת ועוזרת. כבר מגיל צעיר היו הילדים שותפים בעול המשפחה ובאחריות לביצוע תפקידים שונים עבודה.

כך מספר יצחק, שהיה צעיר מאחיו בשנה וחצי, כי בהגיעם לגיל בית ספר תפקידם של שני האחים היה לקום בבוקר ולהביא מים למשפחה מהבאר הכללית שבעיירה. לעתים התפתחו מריבות עם ילדי הגויים, הפולנים, שהתגרו ולא נתנו להם לגשת לבאר, ואז היו חוזרים חבולים לביתם, עם כדי המים או בלעדיהם.

עם התגברות האנטישמיות לאחר מלחמת העולם הראשונה, נאלץ אביו להפסיק את עבודתו ונשאר פעמים רבות בבית לעזור לנהל יחד עם האם את בית ההארחה. באותם ימים הפך חלק מביתם לפונדק דרכים ואיכרי הסביבה היו באים בימי השוק שנערך פעמיים בשבוע בעיירה - לאכול, לשתות ולנוח. תקופה זו זכורה לבני המשפחה לטובה. אלו היו ימים קשים עם אחריות ועזרה רבה להורים, ימים של ליכוד המשפחה.

מתוך ספר ראחוב - אננפול - מזכרונותיו של ישעיהו פישמן, אחיו הגדול של יצחק -
"חיה דינה הייתה אישה ממוצעת קומה עם בגדים צבעוניים ומטפחת שצבעיה היו בעיקר אדום ולבן. תמיד הייתה אצה רצה, כמי שמעולם אין לו פנאי. ואמנם כך היה הדבר שהרי כל שזכור לי הוא שהיה לה תמיד עניין לעסוק בו. בין שאר עיסוקיה היא הייתה מוכרת חלב, חמאה, גבינה ושמנת - הכול תוצרת עצמית. מכוונת לא היו והיה עליה לפרנס בית ובו שישה ילדים, לא מהדברים הקלים.

בוקר אחד חיה דינה הכינה חבית של בורשט שנשי ראחוב היו באות אליה וקונות. אותו יום נשאב מרבית הבורשט ולא היה לה מה למכור לנשים המאחרות. מחוסר ברירה הוסיפה חיה דינה מים, נטלה מערוך והתחילה בוחשת תוך שהיא מלקקת את הטיפות שנטפו מהמערוך על ידיה. היא ידעה שעם הבורשט יקנו ממנה גם חפיסת חמאה או גבינה. כשאזל הבורשט היו הלקוחות עוברים ל"מתחרה" פרומטל אשתו של החירש, או לחנותו של משה סילקה'ס..."

דרכי אל התנועה החלוצית ונתיבי ההגשמה

מתוך רשימותיו של יצחק בספר "ראחוב-אנפול פרקי עדות וזיכרון.
ספר זה נכתב להנצחת אנשי העיירה - בעריכתו של שמואל ניצן

הקמת תנועת הנוער בעיירה

"תנועת "החלוץ הצעיר" בעיירתנו, ראשיתה בקומץ קטן של נערים בני 12-13 שנאספו על ידי ההסתדרות הציונית שהייתה קיימת כבר שנים רבות בעיירה. המעון שלה שימש לנו למקום מפגש ראשון וחבריה היו לנו למדריכים. משך חצי שנה התאספנו בעיקר לשיעורי ערב בעברית... אלה היו הניצנים הראשונים של פעילות רחבה בתנועות הנוער שהתארגנו בזו אחר זו. בעצם בואנו למפגשים היה מעין גילוי עולם חדש. מושגי התרחבו, קלטנו רעיונות ודבקנו בחיי התנועה, שהיו בניגוד גמור לחינוך שקיבלנו בבית הורינו - שהיה מסורת של דורות עברו. כל אחד שמר את דבר השתייכותו לתנועה בסוד מפני ההורים ולבושנו נשאר מסורתי כמו שהיה. בשעות היום למדנו בבית הספר הממשלתי-פולני לימודי חובה חילוניים. אחר הצהריים למדנו בחדר עם רבי את לימודי הקודש - ובערבים התאספנו לפעולות שונות ובעיקר ללימוד השפה העברית. ילדים יהודים הטעימו אותנו כבר אז את טעם האנטישמיות ששררה בסביבה ובתוך העיירה עצמה. בקרב האוכלוסייה היהודית הצפופה הרגשנו את עצמנו בעמדת כוח, כיון שהעיירה הייתה מאוכלסת ברובה (80%) ביהודים. אולם בבית הספר היינו מיעוט קטן - 8 ילדים יהודים בכיתה של 60 תלמידים חלקם מכפרי הסביבה שבאו ללמוד בעיירה. המגע היום יומי הישיר גרם להרבה קטטות וחיכוכים, אך גם דחף אותנו לחיפוש דרכי התארגנות לשם שינוי המצב. חסר לנו הרבה כדי שנרגיש טוב בבית הספר ובסביבה וחיפשנו דרך לפגישות חברתיות. לשם כך הוקם "ספורט-קלוב" בו שיחקו בקבוצת כדורגל, עם כדורגלנים מבוגרים יותר מהאיגוד המקצועי ("פראפריין"), והתחרו גם עם קבוצות גויים. המפגש ב"ספורט קלוב" היה יותר לשם מפגש מאשר משחק, ובכל מפגש שכזה היינו נתקלים בחברת המבוגרים בהסתדרות הציונית בו דובר גם על עתיד הנוער בעיירה.

סניף "החלוץ הצעיר" התארגן במעון נפרד, ופעל עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. הפעולות ריכזו סביב מספר לא קטן של בני נוער מכל השכבות, ועם הזמן התארגן גם סניף לחברים מבוגרים יותר. לא מעט קשיים היו בדרך - זו הייתה תקופה של גזירות "הספר הלבן" הבריטי, כמעט ולא הייתה עלייה ארצה, קושי נוסף היה התעמולה העוינת מצד תנועות אחרות שהתקיימו בעיירה, ומעל הכול הקושי הגדול של מאבק מתמיד עם ההורים שהיו באים לסניף בכוונה להפריע ולשים קץ לפעולות שלנו. (שיעורים בעברית, פעולות ערב בקבוצות שונות, חזרות להצגות שהיינו מציגים מפעם לפעם).

על מערכת החינוך בראחוב - מפי שמואל ניצן (בלומנקרניץ):

"עם קבלת העצמאות של פולין בנובמבר 1918 הוקם בהתאם לחוק חינוך חובה במדינה - בית ספר כללי בן 4 כיתות בו למדו כל ילדי היהודים והגויים. על ילדי היהודים היה ללמוד גם בחגי ישראל, בשבתות ואת לימודי הקודש הנוצרים עם המורים הגויים. כיון שכך נפתח באמצע שנות העשרים - לתלמידים היהודים - בי"ס "בית יעקב" שזכה להכרת השלטונות. היה שם יום לימודים ארוך ותכנית מגוונת של לימודים כלליים ועברית מודרנית בצד לימודי יהדות. באמצע שנות השלושים, שנים מועטות לפני השואה, התמנה רב שמריה פינסטרבוש, מבוגרי ישיבת חכמי לובלין, לרב המקום ועשה רבות לפיתוח רשת מוסדות לחינוך דתי - תלמוד תורה כללי, "בית יעקב", לבנות, ומכינה שהייתה שיא יצירתו. היה זה מרכז יחידי בפולין - בעיר ראחוב - אליו היו הגיעו כ-500 תלמידים מכל רחבי הארץ."

פתיחת בית הספר "תרבות" ופעילות הנוער

שיא הפעילות של תנועות הנוער הציוניות בעיירה היה פתיחת בית הספר "תרבות" בל"ג בעומר שנת 1930. סביב בית הספר התנהלו פעולות שונות שליכדו את הנוער יותר מאשר כל עבודה חינוכית בסניפים. אורגן טיול ליער בלבוש התנועה, שהיה מעין תהלוכת ניצחון ומפגן של נוכחות. זה עזר לליכוד הפנימי בין האנשים ודבר התנועה היה בפי כל ונסך בליבנו אמונה ללא סייג בכוחנו. נפתחו אופקים חדשים ורחבים לעתידנו. חיינו אז חיים מלאי תוכן ואידיאה שליוו את כל משך שנות קיומה של התנועה.

בנוסף, נוסדו ספריות ששימשו קהל קוראים גדול והועילו להרחבת הדעת. קולנוע לא היה וגם בתי קפה ומועדוני לילה כנהוג בערי המדינה לא היו בעיירתנו, ולכן הקריאה הייתה בילוי הזמן העיקרי. עם הגדלת בי"ס "תרבות" נרכש ציוד ונוספו מורים. המורים היו עורכים משפטים פומביים על נושאים אקטואליים והרצאות שונות. התארגן חוג דרמטי שמהכנסותיו תרמו לקיום בית הספר. בקיץ 1932 נדרשנו לשלוח חברים למחנה הקיץ שהתארגן ביוזפוב, שהיה רק כ- 18 ק"מ מהעיירה. כל אחד רצה לצאת, אולם לא כל אחד היה מוכן לעמוד מול ההורים שהתנגדו בכל כוחותיהם לכל הפעילויות שנערכו. לבסוף הוסכם שאני, יצחק, וזאב נצא למחנה. בחשאי ארזנו ויצאנו ברגל אל המחנה. חצי יום היינו עובדים בקטיף שזיפים ובאריזתם לערים הגדולות וחצי יום למדנו לימודי עברית ופרקים בתולדות התנועה הציונית ותנועות הפועלים בארץ ישראל ובגולה. אלה היו הימים היפים שבחיי הנוער בעיירה. כל אחד יכול היה להשתייך ולהשתתף בחיי הסניף והכול במסירות ללא גבול.

שום קושי לא הרתיע אותנו הדור הצעיר שמרד בעבר, בישן, ולא הסתפקנו עוד בתפילות ובצפייה לבואו של המשיח. הנפנו ברמה את דגלנו, דגל ההגשמה החלוצית של הרעיון הציוני, כל אחד בגופו הוא - פשוטו כמשמעו. כך התארגנו חברים שיצאו לקיבוצי הכשרה ברחבי פולין. במחוז בנדין ("בורוכוב"), בוורשה ("גרוכוב") "תל-חי", "שחריה" ואחרים. חלק מחברינו גם הצליחו לעלות ארצה בתום תקופת הכשרתם והצטרפו למחנה החלוצי הבונה את ארץ ישראל, אם בחיי קיבוץ וקומונה ואם בחיים פרטיים מחוץ לקיבוץ. גם בעיירה שלנו התארגנו קיבוצי הכשרה מתנועת הנוער העובד, המזרחי ואפילו מהרביזיוניסטים.

ההכשרה בקיבוץ ע"ש בורוכוב בעיר בנדין

אחרי שנים של פעילות תנועתית ענפה בעיירה, בעיקר של התנועות החלוציות, באה תקופת השפל בשל צמצום אפשרויות העלייה. שנים שהו החברים בהכשרה, אך רבים התייאשו ועזבו את קיבוצי ההכשרה וחזרו הביתה.

זה היה המצב ביוני 1935, זמן יציאתי לבנדין, במחוז שלזיה על גבול גרמניה פולין - להכשרה. מעטים יצאו אז להכשרה ונשארו בה רק אלו שהיה בדעתם לחיות חיים קיבוציים קבועים ובתקווה שתימצא דרך לעלייה.

גרנו בצריף מחוץ לעיר ונשקפה לחיינו סכנה מהתגרות ה"אנדקים" האנטישמים שגרו בסביבה. פעם אף נזרקה פצצה על הצריף ובנס לא היו קרבנות בנפש.

באותו זמן הגיע שליח של הקיבוץ הארצי מארץ ישראל - החבר אפרתי מכפר גלעדי. הוא היה איש בעל יכולת ארגון, אמיץ ובעל ניסיון. בהשפעתו ובהדרכתו השתנה המצב לטובה. עזבנו את הצריף שמחוץ לעיר ועברנו לדירה מרווחת יותר בתוך העיר. חברי המפלגה המבוססים שגרו בעיר

ונקראו "פטרונט" שותפו בדאגה לקיומם של החברים הצעירים בקיבוץ ההכשרה. חנה מוסיפה - יצחק היה מלא הערכה לשליח הזה, אפרתי, ודיבר עליו בהתלהבות. הוא סיפר רבות על אומץ ועוז רוחו. באחד הימים הוא מספר - הלכנו מספר חברים ברחוב, בחברת אפרתי. כרגיל צעירים פולנים שנתקלו ביהודים זלזלו וקראו להם בשמות גנאי. לפתע אפרתי נעצר, הוריד את משקפיו וביקש לשמור לו עליהם. הוא ניגש לצעיר המתפרע שבחבורה, טובב לו את ידו והכה אותו בפניו תוך שהוא אומר - שלא תעז לגעת ביהודי, כי תקבל מנה אחת אפיים. אותו יום הסתלקה החבורה הפולנית בבושת פנים.

משך שלוש שנות שהותי באותו קיבוץ לא עלה איש מאיתנו ארצה למרות שישבו בו אנשים שנים רבות. לפתע התחילו "להיעלם" באורח מוזר חברים. שלושה יצאו לפלוגה אחרת, אחר קיבל מברק לשוב לאימו החולה וכו'. כפי שנודע לי אחר כך, זו הייתה ההתארגנות של עלייה ב' ושמרבית חברי בנדין הצליחו להגיע ארצה עוד לפני פרוץ המלחמה.

קבוצות חלוצים נדדו בכל חלקי פולין, ווהלין, גליציה וכד' כדי לייסד בערים ובעיירות תאי הכשרה. בתחילה הם מנו כמה עשרות ובראשית 1936 כבר היו 9,000 איש ואישה שותפים למפעל קיבוצי ההכשרות.

מדברי יצחק כצנלסון בספר "סיפורו של קיבוץ ההכשרה, הקיבוץ ע"ש בורוכוב בלודג' ובנותיה" - ספר בו גם יצחק פישמן היה שותף ונענה לקריאת הוועדה היוזמת של הספר: "ההכשרה היא בשבילנו מקום זמני, שהמשכה הוא בארץ...אנו בונים את הארץ למען העם. לא בחסדם של זרים ניוושע. לא בזכות הצהרות והבטחות של מנהיגי עולם נוכל לבנות את עתידנו..."

בין החברים שהכיר באותן שנים היה יוסף קורניאנסקי שנולד בביאליסטוק והיה חבר בתנועת החלוץ כבר משנת 1933.

מתוך מאמר שיצא בעיתון פולני בוורשה, על ספרו של יוסף "בשליחות חלוצים". תרגמה - חנה בן נון. "במשך כל תקופת הכיבוש ניהל יוסף מאבק קשה, החלטי ומודע באויב האכזרי ביותר... בזמנים הקשים והאפלים ביותר לא איבד את הכוח המוסרי, את התקווה ואת הרצון למאבק. הוא ארגן בגטאות בתנאים בלתי נתפסים פשוט, צורות שונות של עזרה הדדית, בתי מלאכה, מטבח עממי, מקומות לינה וחוות חקלאיות מחוץ לגיטו... הוא ארגן השתלמויות עצמיות וניהל פעילות תרבותית וחינוכית... קורניאנסקי פתח דרך לאחרים..."

יצחק ויוסף פעלו יחדיו מספר פעמים בארגון התנועות החלוציות השונות ובניסיונות העלייה לארץ. הם נפגשו שוב מאוחר יותר בסלובקיה ובהונגריה ונשבעו להגשים את מטרות התנועה, להגיע לארץ ישראל ולהקים יחדיו קיבוץ.

הגיוס והשירות בצבא הפולני

בראשית שנת 1938 הגיע לבית משפחת פישמן בראחוב צו הגיוס של יצחק לצבא הפולני. השתייכותו כחבר הכשרה אמורה הייתה להישמר בסוד כיוון שהיה מיועד לשירות הצבאי. עד לגיוסו קיבל יצחק "צו תנועה" מהצבא שאפשר לו לנסוע ולנוע ממקום למקום, אך מאותו רגע העלייה ארצה לא הייתה אפשרית יותר לגביו. בחודש מרץ אותה שנה הוא נלקח לשירות בצבא הפולני ולא זכה להגיע ולו פעם אחת לביקור בבית ההורים. השירות היה אמור להיות עד ה-10 בספטמבר 1939 אך הצבא הגרמני פלש לפולין ב-1 לספטמבר ושינה את תכניתו של יצחק.

מדברי יצחק שנרשמו כעדות בארכיון לוחמי הגטאות:

בעת שפרצה מלחמת העולם השנייה, נמצאתי בשירות פעיל בצבא, והיינו בתמרונים בקרבת העיר לובלין. זו הייתה הפעם השנייה שהשתתפתי בתמרונים מאז גיוסי לצבא. בתור חייל ותיק (לאחר שנה וחצי של שירות סדיר) צורפתי יחד עם אחרים מחברי ל"גונדה" צעירה. הכול כבר נמאס עלינו ובקוצר רוח ורשלנות עשינו את מלאכתנו בשבועות האחרונים, שכן קיווינו להשתחרר כעבור ימים מספר מעבודות הצבא ולשוב לחברים ולחברות שעזבנו לפני כשנה וחצי. קיוויתי להגיע במהרה ובקרוב אל המטרה הנכספת שעליה חלמתי זה שנים - העלייה לארץ ישראל. החברים כתבו לי כל העת על החדשות בקיבוץ ובעיקר על אפשרויות העלייה, כיון שבשלוש שנות ההכשרה לפני לכתתי לצבא לא הייתה כמעט שום עלייה. נחמה מרובה מצאתי במכתבו של י"ג (שאיתו לא הפסקתי את הקשרים כל העת) שהוא מצפה לשובי, למען שנוכל לעלות תיכף ומיד. הנה עתידה לצאת שיירה גדולה וגם אני צריך הייתי להימנות עליה.

בזמן השירות הצבאי הרגשתי עצמי מנותק מהחיים הנכספים בהכשרה. הורחקתי מהחברים ונזרקתי אל בין ה"חוחולים" (אוקראינים) וה"שלוזאקים" (בני שלזיה) וסתם בני חם, שבכל הזדמנות שבאה לידם היו חושפים את טלפי החזיר שלהם, כל אחד על פי דרכו... בצבא לא הייתה לי כל אפשרות לראות עיתון. במשך כל העת לא ניתנה לי אף פעם חופשה כדי לנסוע לבית הורי. כל העת היינו במצב של "כוננות", דחוקים אי שם באיזה אוהל נטוי ביער עבות וגדול. תוכן חיינו היו רק התרגילים וה"גונדה". היינו חוזרים מאות פעמים עם החיילים הטירונים על התרגילים שעשינו שוב ושוב.

וכך, בשבתנו בבוקר רגיל אחד בתוך החפירות שחפרנו, מחכים לחיילים הצעירים העתידים לערוך עלינו "התקפה", בארץ רכוב על אופניים והודיענו כי עלינו להפסיק תיכף ומיד את התרגילים ולשוב במהירות האפשרית אל כיכר הכינוסים שלפני המשרד.

מתחילה היינו סבורים כי אין זו אלא אזעקה, כמקובל וכנהוג בצבא. אבל משהגענו למקום האמור, התברר לכולנו כי דבר מה רציני עומד להתרחש. כל הכלים של משרד השדה היו ארוזים וטעונים על עגלות. להפתעתנו ארוחת הצהריים הייתה כבר מוכנה למרות השעה המוקדמת. הקצינים היו טרודים באריזת חפציהם וכל זה בחיפזון רב כיוון שמשרתיים היו בשדה, אך הגיעו אל אדוניהם במהירות. עברה שעה קלה והפלוגה כולה עמדה על הכיכר. בקוצר רוח ובסקרנות חיכינו לדברים שישימיע באוזנינו מפקד האוגדה. המפקד ציווה עלינו בקול נמרץ ובוטח לנהוג בשקט ובמנוחה והודיע שאנו יוצאים לצעידת לילה ללובלין, שם נקבל פקודות חדשות.

כשהגענו לקסרקטין בלובלין למחרת היום, כבר חיכו המוני אזרחים מגויסים בכיכר שלפני המחסנים. הקסרקטין שהכרנו מאימונים קודמים השתנה לבלי הכר. החלונות נסתמו, המיטות נערמו זו על

גבי זו והאנשים ישנו על הרצפה. בו ביום הלבישו אותנו מדים חדשים, וכל הבטליון שעליו נמנית יצא מיד אל הכפר הסמוך ללובלין. לשם הביאו גם אפסניה, סוסים, עגלות ותחמושת. כל אחד קיבל לחם לשלושה ימים, שימורים רק לשעת דחק ו-90 כדורים לרובה. אני קיבלתי עוד 400 כדורים למכונת הירייה. עתה הכול היה ברור - מ ל ח מ ה.

בכפר נשארנו רק לילה אחד ולמחרת ה-1 לספטמבר 1939 התכוננו לצאת לדרך. לאן - לא ידע איש. בהשכמת הבוקר נועדה הפלוגה שלנו - כשמונים איש בערך - ללכת אל תחנת הרכבת בלובלין. שם היה עלינו להכין את הקרונות - עם מכשירים, מטבחים, אפסניה, פרות, סוסים ותחמושת. יצאנו מהכפר והלכנו ללא הפסקה, בקצב מהיר עד התחנה. שם חיכה לנו הסרג'נט הזקן של פלוגתנו. בכל שררה בהלה. פניהם הנבעתים של האנשים שחלפו מולנו ברחובות, בישרו את חדשות המלחמה הראשונות. לאחר השעה שש בבוקר כבר נורו יריות על המוסך של תחנת האוירונים בלובלין. עבדנו בקדחתנות ובצהריים הגיעו יתר פלוגות הבטליון שלנו. הכול נעשה כהלכה ובזריזות למרות הפצצות שהיו עוצרות בעדנו מפעם לפעם ואז היינו מתחבאים מתחת לקרונות לבל יראו אותנו הטייסים. עם ערב היום יצאנו לדרך ברכבת שנסעה לאיטה כל הלילה עד שהגענו לדמבלין. שם סיפרו לנו על הנזקים הרבים שנגרמו בידי הטייסים הגרמנים ועל שדה התעופה הגדול שנחרב כולו. המסע נמשך ובדרך תחבו לידינו עיתונים, כולם מהדורות מיוחדות של חדשות היום בהן באותיות קידוש לבנה קוראים להיאבק. גם צרפת ואנגליה הכריזו מלחמה. והקצינים התאמצו להסביר הכול.

במצב רוח מרומם ובשירה אדירה הגענו בשבת בשעה שתיים בצהריים לעיר ראדום. שם היינו צריכים לקבל ארוחת צהריים והטבחים כבר הכינו את כל הדרוש לחלוקת הארוחות. אך דווקא אז החלו האוירונים הגרמנים להמטיר עלינו אש. הספקנו לקפוץ מהקרונות ולהסתתר בצידה של גדר כשפצצה נפלה במרחק 20 מטר מהקרונות שלנו. פסי המסילה ניזוקו והחייל שעמד על משמרתו עם מכונת הירייה נפגע. בעיר היו כמה קורבנות, בתים רבים עלו באש והאוויר נמלא בעשן. זו הייתה פגישתנו הראשונה עם האויב. ניסינו לתקן את המסילה, אך לשווא. אספנו את הילקוטים והנשק והתחלנו לצעוד ברגל אל חזית קאטוביץ. חיכינו בכפר הסמוך עד שהחשיך היום ובלילה המשיך הבטליון בדרך. כל הלילה צעדנו ללא הפסקה. ההליכה קשתה עליי במיוחד כיוון שהייתי טעון בתחמושת מרובה. בתור חייל ותיק מוניתי למקלען ראשון בפלוגה הצעירה. ידענו שאנו רחוקים מהחזית ושיגרנו מרגלים ורצים לכל העברים, כאילו עדיין אלו רק תמרונים. ביום א' בשעה 10 בבוקר הגענו לעיר סוסנביץ, עיר של בתי חרושת לתחמושת ונשק. האוכלוסייה קידמה את פנינו בקריאות ברכה וחילקה לנו פירות וירקות. למרות העייפות הרבה, צעדנו קוממיות במרכז הכביש ושירה בפינו.

כשהגענו למרכז של העיר הופיעו שלושה להקי מטוסים גרמניים. תותחי הנ"מ שלנו התחילו להמטיר כדורים מעברים שונים לכיוון המטוסים ואנו התחבאנו בצל הגדרות לבל ירגישו בנו. ראיתי את כדורי התותחים עפים היישר אל כנפי המטוסים, אבל בהגיעם ליעדם כאילו כבים ונעלמים והגרמנים המטירו אש באין מפריע. הם החריבו את בתי החרושת ועשרות מבני מגורים ואחר הסתלקו. בשעת ההפגזה היה עלינו לרוץ, על פי פקודת הקצין הממונה עלינו, כברת דרך לא קטנה עד ליער הסמוך. שם חיכו כבר פלוגות רבות ויחידות שונות של דיוויזיות אחרות. אכלנו ארוחת צהריים והמשכנו להתכונן להמשך המצעד, כיון שעד לעיר קאטוביץ הדרך עוד הייתה רחוקה. בקצב מהיר חלפנו על פני סוחודניוב, סקארז'יסקו ועוד. תושבי המקום שמחו לקראתנו והרגישו את עצמם בטוחים יותר בנוכחותנו. הם סיפרו לנו כי האויב אינו רחוק. בדרך פגשנו כמה חיילים שברחו מן החזית וכששמענו את הקריאות מהרכבות החולפות *jedziemy na Berlin* (אנו נוסעים

לברלין) אמרנו לעצמנו - אנחנו בדרך לקאטוביץ ולא לברלין. ביער הסתובבו קבוצות רבות של חיילים מבלי שידעו אלו על אלה. הקצינים היו מחזירים את האנשים שוב אל קו החזית להתארגן מחדש. חייל אחד שהכרתי הציע שנלך אל ביתו שהיה בכפר סמוך. ידעתי כי מסביב נמצאים ז'נדרמים ולא רציתי ליפול בידיהם. בעוד אנו משוחחים התקרב קצין על סוסו והאיץ בנו לחזור לפלוגתנו, אך הוא עצמו פנה לכיוון ההפוך... הכול התפזרו והצבא הפולני נראה כמו ספינה שאבד קברניטה. מפקדי הדיוויזיות לא נראו לעין כלל, וקצינים זוטרים נטלו על עצמם את תפקידי הניהול וקראו לאנשים לצאת לקרב. רוח האנשים נפלה וכל חייל חיפש להציל את נפשו. אני צורפתי באקראי לשורות בטליון שתפקידו היה לסגת אל מעבר לנהר הויסלה, ליד הכפר פולאבי. כשהגענו למחנה בקרבת המקום מצאנו עגלות רבות, אוטובוסים והרבה אפסנאות וכלי מלחמה שנותרו אחרי החזית.

המשכנו בדרךנו כשאנו מסתתרים בין העצים והבתים שעברנו על פניהם. הבתים היו ריקים מאדם ובחדרים נראה הכול ארוז וכאילו מוכן לנסיעה. בכל פינה, נקיק מערה או במעבה היער פגשנו את האזרחים הפולנים שהסתתרו מפני האויב. כשהגענו לאחד הכפרים, נעלמו הקצינים שהלכו איתנו. קצינים זוטרים קראו לנו לצאת להתקפה עם כמה תותחים קטנים ומכונות ירייה שהיו ברשותנו. לאחר כחצי שעה של יריות השתרר שקט והתחלנו לצעוד קדימה. נכנסנו אל הכפר הסמוך שהיה ריק ושומם ומלבד איכר זקן שהתחבא ברפת שלו לא הייתה בו נפש חיה. אני עם חבורה קטנה של אנשים - קפיטן, כומר צבאי, קצין סגן, חייל ואנכי - היהודי היחיד ביניהם - המשכנו יחדיו לכיוון נהר הויסלה. את הדרך לנהר לא ידע איש מאתנו לכן ניגשנו אל בית סמוך והערנו את הגוי שישן בו שיראה לנו את הדרך לויסלה. על פי הוראותיו המשכנו בזהירות את דרכנו וכשהעמקנו ללכת אל תוך היער פגשנו בחבורת נודדים - קפיטן, סרג'נט ומשרתו. הקפיטן קידם את פנינו בדרישה - "כיוון שאתם נמצאים במחיצתי הנכם מחויבים לקבל עליכם את מרותי וכל מי שימרה את פי ירה יירה!".

אנו הבנו את משמעות העניין והמשכנו יחדיו ללכת ביער. פה ושם ראינו טנקים גרמנים שהעיפו זיקוקי אור שהעלו אש בכל מקום. עד נהר הויסלה נשארנו כשבעה קילומטרים אך אנו תעינו בדרך באפילה ששררה. הלכנו בלי לעצור במשעול צר, בעקבות הקצין שבידו הייתה מפה. לפתע הגענו לפרשת דרכים ונעצרנו. הקצין סר הצידה כדי לחפש את הדרך הנכונה, וחזר וקרא לנו חרש ללכת אחריו. קריאתו הגיעה לאוזני שני הקצינים הראשונים בלבד. שהלכו לידו ואילו שאר החבורה המשיכה לצעוד בשביל אחר. כעבור שעה קלה הבנו שאיבדנו אותם והתחלנו לחפש את השלושה הראשונים. אך כל חיפושינו היו לשווא והקצינים נעלמו. כיון שלא ידענו לאן ללכת, מצאנו גוי זקן שתיאר לנו את הדרך עד לויסלה. חשבנו כי מוטב לנו להישאר במשך שעות היום ביער ולהמשיך את נדודינו בלילה ולכן מצאנו בקתה ביער ושכבנו לנוח. מדי פעם צצו כמה חיילים פולנים וגם שלושה קצינים הצטרפו אלינו. כולם חיכו איתנו לרדת החשיכה כדי להמשיך במנוסה. קבענו בינינו זקיפים שישמרו והתחלפו מדי שעה, וכך יכלו שאר החיילים לישון.

המשמרת שלי הייתה מתשע עד עשר, והנה כאילו מישהו הזהירני, לבשתי עלי את הלבנים שהיו אמנם רטובים מזיעה, ומילאתי את ילקוטי ואת שק הלחם שלי. לאחר שעה קלה קלטו אזני צעקות מן היער ונשמעו יריות רובים ושאון מכונות (טנקים ומשוריינים) שנסעו על הכביש הסמוך. כשהקולות התקרבו הערתי את האנשים וכל אחד טען את רובהו. קצין אחד שהצטרף אלינו אמר שהוא מבין גרמנית, ואם יהיה צורך הוא יסביר לנו מה לעשות. כששמעתי אותו חשבתי בליבי כי בפגישה הראשונה עם האויב אני אירה בו. בתור יהודי היה לי ברור שליפול לידיהם משמע למות.

לפתע, כאילו צצו מן האדמה, עמדו לפנינו שבעה חיילים גרמנים, נשקם מכוון אלינו כשהם צועקים "הרימו ידיים!". בו ברגע אחזתי ברובה שלי, אבל הקצין דרך על קנה הרובה בכף רגלו וציווה עלינו בפולנית לקום וללכת עם ידיים נשואות למעלה. אותו רגע נפל אלי ייאוש גדול. הייתי חלש מדי כדי שאוכל לקיים את החלטתי ולירות בו. הרהור התגנב לליבי שאולי אצליח לברוח שהרי הם לא פתחו מיד בריות. אבל לא היה זמן להרהורים, ושובינו דחקו בנו מאחור עם פגיונותיהם וכיוונו אותנו לדרך.

בשבי הצבא הגרמני

שובינו פרקו את נשקנו ואת המדים הפולנים ששמו ללעג וקלס הורידו מעלינו. הם צרפו אותנו אל השבויים האחרים ויצאנו בשורות צפופות כשהחיילים הגרמנים, ברובים מכודנים מלווים אותנו אל מחנה השבויים. במחנה היו כבר אלפי שבויים, חיילים ואזרחים. בחצר הסתובבו חיילים פולנים "שלונוזקים" שניהלו תעמולה והבטיחו כי כעבור שמונה ימים יצאו כולם לחופשי והמלחמה תסתיים, הכול ישוב לתיקונו ואפילו יהיה טוב ממה שהיה עד כה....

קצין שנלקח בשבי יחד איתי שפך את ליבו באוזני חייל גרמני ששמר על השבויים ואמר "היהודים שדדו ועשקו את העם הפולני". הגרמני הבטיח כי עתה ינהיג הפיהרר סדר ויעשה שפטים ביהודים. הקצין נשק את ידו של הגרמני, כולו התפעלות, והוא הלך והביא לקצין פרוסת לחם לאות ברית הידידות שנכרתה ביניהם. לאחר מעשה זה הצטערתי מאוד שלא קיימתי את ההחלטה שנשאתי בליבי כשבאו ולקחו אותי בשבי. בין אלפי החיילים השבויים לא ראיתי ולו יהודי אחד, לא היה בפני מי לשטוח את מר גורלי והכול אצרתי בליבי.

לעתים הייתי מתגנב וניגש אל השבויים האזרחים, היהודים. הם סיפרו לי על מעשים איומים של הגרמנים, ובמיוחד עם היהודים בעיר סולץ ובמקומות אחרים. בכל מקום בו נתקלו בהתנגדות היו נוהגים "למחוק אותו מעל האדמה".

בערב הראשון בעת "מניין הגולגלות" - העמידו את היהודים לחוד, בסך הכול שלושה יהודים. מיד הקיפו אותנו החיילים הגרמנים וכל אחד חיווה את דעתו מה יש לעשות בנו. האחד איים עלינו בירייה. השני בתלייה. אחר הביע את משאלת ליבו לקבור אותנו חיים. ברור היה לנו כי לא יקשה עליהם למצוא לנו מיתה נאה... לפתע נשמעה צפירת אזעקה והם החזירו אותנו אל קבוצת השבויים. את שנת הלילה העברנו בכנסיה על תבן שהיה פרוש על הרצפה. הצטופפנו כולנו יחד, ולמרות העייפות הרבה לא יכולתי להירדם. הרהרתי במה שעלה להם להורי, לאחי ואחיותיי, לחברים ולחברות.

נחמה רבה מצאתי בידידותו של אחד השבויים היהודים, חבר בקיבוץ שובל. מוצאו היה מקריניקי ושמו היה ראובן. כל הלילה התלחשנו ודנו בגורלנו ובתהפוכותיו. למחרת, השכם בבוקר הוציאו אותנו לחצר המנזר, המוקפת חומה ותיל ובמשך כל שעות הבוקר העלו קבוצות של חמישים איש על משאיות והוליכו אותם לשוק העיירה הריקה והחרבה - ליפסק. גם אנו עלינו על משאית וישבנו שעות רבות כלואים בתוך המשאיות עד שהוצאו כל השבויים מהמחנה. אחר הצהריים זהה השיירה לעבר העיר קלץ כשבקצה כל משאית ישבו שני חיילים ושמרו עלינו. עברנו בדרך עיירות מספר שהיו מוכרות לי כיוון שהייתי בהן בכינוסי "החלוץ הצעיר". זה היה לא רחוק מעיר הולדתי ראחוב בנפת אננופול. הכאב שחשתי אותה שעה קשה לתיאור - לעבור כל כך קרוב לבית המשפחה ולא לראות את ההורים והחברים. האם עודם בחיים? דמעות חנקו את גרוני. נסענו כל הלילה ובדרך עצרנו עד שעבר הצבא שנסע לעבר נהר הוויסלה, עם האפסנאות והעצים להקמת הגשרים שנשרפו.

בסביבות השעה חמש, לפני עלות השחר, הגענו לקלץ. בכיכר העיירה ערכו לנו שוב בדיקה וכל מה שהשאירו לנו שובינו בחזית, נלקח מאיתנו. הכניסו אותנו לחצר בית הסוהר העירוני שם ישבו כבר על המרצפות אלפי אנשים. מחזות איומים התרחשו בכיכר זו מול עינינו, שנטלו מאיתנו את הרצון לחיות. מקרה אחד זכור לי - כשבסיועו של הצלב האדום הצליחו להביא לנו מים ואוכל. השומרים לא חילקו את הלחם אלא זרקו אותו לעבר המון השבויים המורעבים, שעטו עליו, נדחקו ונלחמו על כל פרוסה שנפלה על ההמון, כל זה בזעקות והכאות. כמה שבויים נדרסו למוות

וגולגולותיהם היו רצוצות. לרבים נשברו רגליים וצלעות. למזלנו ציוו עלינו ללכת מיד אל תחנת הרכבת. שלושת אלפים שבויים הוכנסו אל תוך קרונות משא, שישים-שבעים איש בכל קרון. אי אפשר היה לשאת את המחנק. הימים היו עדיין חמים למדי. לפנות ערב החלה הרכבת לזוז - להיכן - לא ידע איש.

במשך כל הלילה נסעה הרכבת ורק למחרת בצהריים הגענו לסביבת העיר צ'נסטוחוב. שם פתחה חוליית חיילים את הקרונות וציוותה על כל היהודים לצאת ולעבור לקרון האחרון שכתוב היה עליו "קרון ליהודים". לתוך קרון שהוביל קודם לכן סוסים והיה מלא זבל וסרחון הכניסו אותנו - שישים וארבעה יהודים. בדרך לקרון לקחו מאיתנו את הכובעים והמעילים ונתנו לשבויים שלא היה להם. לא הייתה אפשרות להסתתר בין הגויים כיוון שהם הלשינו מיד לחיילים הגרמנים. וכך בקרון מיוחד משלנו התנחמנו שפטורים אנו כעת מהשקצים שהתגרו בנו כל הזמן. למען האמת היינו בחד וחדה איומה למה שעומד לקרות לנו. מה פירוש ההפרדה משאר השבויים? ביחד עם האחרים הרגשנו בטוחים יותר ועתה קרוב אלינו הקץ המר. איש לא יכול היה להרגיע אותנו. לא תכנונו בריחה כיוון שניטל מאיתנו הרצון לעשות משהו. כל מאוויינו היו לקבל מעט מים לשתייה ופרוסת לחם. מהימים האחרונים בחזית והשבי היינו רצוצים ושבורים. רגלינו היו כבדות מרוב הליכה וכוחותינו כלו. לפתע נעצרה הרכבת ועמדה מלכת. קיווינו שנוכל לרדת ולעשות את צרכינו, ואולי גם לשתות מעט מים.

הגענו לתחנת העיר צ'נסטוחוב בה עמדה רכבת עם חיילים גרמנים שהיו בדרכם לחזית לעבר וארשה. החיילים הציצו אלינו מבעד לאשנבים המסורגים וצעקו: "יהודים ארורים, אנו כבר נראה לכם, כולכם תגיעו לתלייה!". שעות רבות עמדנו בתחנה כשלפתע שמענו שהקרון נפתח. מיד נדחקנו לעבר הפתח וצעקנו - "מים מים!!!" באותו רגע צילמו אותנו. הייתה זו כנראה תמונה מחרידה של אנשים רעבים שזה כמה ימים לא בא אוכל ומים אל פיהם. שבועות שלא התגלחנו, מעונים וצפופים בקרון סוסים מצחין ומלוכלך, בלי לדעת לאן אנו מובלים. עוד יומיים המשכנו בנסיעה בקרון הזה כשאיש מאיתנו לא האמין שנגיע בחיים בסוף הדרך. האנשים יצאו מדעתם - בכי, צעקות, אמירות וידוי. יהודי אדוק מהעיר קלץ, שוחט לפי מקצועו, לא פסק להתחנן לפני ריבונו של עולם וקרא פרקי תהילים ללא הרף כל היום וכל הלילה. רבים חלו ושלשלו במכנסיהם. בחוץ ירד גשם והיינו שולחים ידיים מבעד לסורגים ומלקקים כל טיפה, איש מכף ידו של רעהו, שהרי לא כולם יכלו לעמוד ליד האשנבים.

לפתע עצרה הרכבת וחריקת דלתות הקרונות נשמעה. בכוחות אחרונים אימצנו עצמנו לקום, והועמדנו בשורות יחד עם כל שאר השבויים. לרגע הוקל לנו - כיוון שכך הרי אנו נשארים בחיים. מן התחנה צעדנו כמה קילומטרים ברגל עד מחנה מסדורף. זה היה מחנה מעבר ובו היו אוהלים גדולים ומי שתייה בחביות. האנשים התנפלו מיד על המים ומילאו לעצמם מימיות. חילקו לנו ארוחות ושמיכות ושכבנו לישון. מעתה היה ליבנו סמוך ובטוח כי הם לא יעבירונו מן העולם, שהרי אנו נמצאים עם כולם ביחד.

למחרת קיבל כל אחד גלוית דואר לכתובה. הגלויה הייתה כבר מודפסת וכל שהיה עלינו לרשום את הכתובת ולחתום את שמנו. סימן ואות חיים. בו ביום צעדנו חזרה לתחנה. בצאתנו לרכבת ניתנו לנו צידה לדרך - כיכר לחם אחת (1 ק"ג) לחמישה אנשים, וקופסת שימורים. הקרונות היו נוחים יותר עם מקום ישיבה לכל הארבעים איש שהיו בקרון. השומרים גם הם היו אנושיים יותר, וניחמו אותנו שהמלחמה תגיע לקיצה בקרוב ואנו נשחרר. בלילה, נעצרה הרכבת והורו לנו לרדת ולשאוב מים. לאחר נסיעה של יומיים הגענו לאוסטריה, לתחנת קייזר שטיין על יד וינה בה היה בי"ס לקצינים. הוכנסנו לאורווה גדולה של סוסים ובקבוצות של חמישים איש הובילו אותנו החיילים

לרחצה, ואת בגדינו לקחו לחיטוי. כל שבוי קיבל כיכר לחם (700 גרם) שאמורה הייתה להספיק לשלושה ימים. עטפתי את הכיכר במטפחת והחבאתי אותה מתחת לשמיכה. בצהריים כשקיבלתי את המרק, בצעתי שליש מהכיכר והשאר הטמנתי. אלפי שבויים עמדו במשך שעות רבות, כדי לקבל את המרק הדליל. נדמה היה שהצבא הפולני כולו עומד כאן - פרשים, טייסים, שריונאים ורגלים. היינו בטלים מכל עיסוק ורק ה"מיוחסים", אנשי שלזיה ופומרניה, שנחשבו לאוהדי הגרמנים, קיבלו עבודה במטבח, דבר שנחשב להישג.

לאחר כמה ימים החלו להתגבש חבורות של יהודים, אוקראינים ופולנים לחוד. ידיעות מהעולם בחוץ לא הגיעו אלינו וקשה היה לתאר לעצמנו את המצב בחזית, ושמועות שונות פשטו בינינו. לשמחתי מצאתי את חברתו של שאול - חברי מוועד הגליל ב"פרייהייט", והיינו יושבים ומתחממים בשמש הסתיו על הכביש. סיפרנו האחד לשני כמו בימים עברו, כשגלגלנו שיחות על החיים בתנועה, על ההכשרות ועל ספרות. זו הייתה נחמה גדולה, והיינו מחפשים מוצא למצבנו. זמן רב לא יכולנו להישאר בכיכר הקטנה שלפני הצריף, כי הרעב היה מענה אותנו וחשנו חולשה שתקפה את כל הגוף. מוכרחים היינו להיכנס ולשכב על מזרן השחת.

בוקר אחד כשישבנו אני ושאל לפני צריף מספר 18, הגיע אדם בבגדי אזרח וספרים בידיו. הוא ציווה על כולנו לצאת ולהתאסף לפניו בחוץ. לאחר שקרא בשמות כמחצית מאיתנו, הועמדנו לחוד והובילו אותנו אל התחנה. לאחר נסיעה של שתי יממות הגענו ב- 20.9.1939 לנירנברג. בבית הנתיבות היו המוני אזרחים גרמנים שבאו לראות אותנו. הייתה להם קורת רוח מרובה לראות את השבויים הפולנים הראשונים שבאו מן החזית. הלב התחיל הולם בקרבי. נירנברג - העיר הידועה לשמצה שממנה יצאו הגזרות הראשונות על היהודים, ומשם נפוצה האנטישמיות על פני תבל כולה.

הוליכו אותנו על פני רחובות רבים עד לכיכר בה הוקמו אוהלים. במקום זה הייתה מתקיימת מדי שנה ועידת המפלגה הנאצית, וכבר ישבו שם אלפי שבויים כשהגענו. ב"היטלר פלאץ" היה נואם היטלר כל שנה בפני תנועות הנוער "היטלר יוגנד" ששוכנו באוהלים. לאחר שלושה שבועות בהם קיבלנו זריקות נגד טיפוס ונלקח מאיתנו דם לניסויים שונים, החלו להוציא אותנו חבורות חבורות לעבודה. שלחו אותנו לעבודות חקלאיות, למכרות פחם, לבתי חרושת וכד'. אותנו, היהודים חילקו לעבודה אחרונים. הימים היו קשים, אך קשים מהם היו הלילות. לא יכולנו להירדם וכששקענו בשינה סוף סוף היינו מתעוררים מחלומות זוועה ממראות החזית. לא אחת העירני שאול ואמר שצעקתי ויללתי בשנתי.

בסוף חודש אוקטובר 1939 אספו את כל היהודים מהאוהלים, כ-200 איש וריכזו אותנו ליד שער המחנה. גשם ירד ואנו עמדנו וחיכינו למעלה משעה למפקד. מחשבות רבות עברו במוח. מה יעשו איתנו היהודים? ראינו רכבות נוסעות על המסילות וחששנו שוודאי יכניסו אותנו לאחת הרכבות ויגמרו אותנו מהר. איך נתגונן? איך ליצור קשר עם אחרים ולחשוב על התנגדות מסוימת? נצטוונו ללכת ושוב עברנו על פני רחובות העיר נירנברג. הגענו עד לגדר תיל עם אוהלים מאחוריה. היה עלינו לחפור בורות לעמודים, למחנות חדשים. כך עבדנו עד הלילה מבלי לאכול דבר, ולאחר העבודה הוליכו אותנו חזרה למחנה. המפקד שהיה בעל עיני רוצח, הסביר לנו פרק בהלכות "דרך ארץ". הוא הראה לנו מכונת ירייה שהוצבה מול האוהל שלנו והתרה בנו שעל כל מעשה בלתי הגון מצידנו ניתנת לו הרשות לירות בנו. לאחר ההסבר הוא חילק במו ידיו, בכבודו ובעצמו את האוכל ואת הלחם חילק למחרת היום, עשרים דקגרמים לכל אדם. הקהל הזדרז לאכול וביקש לתפוס לו מקום לינה בתוך האוהל, שעל רצפתו היה מפוזר תבן. חמישים איש היינו באוהל אחד, עד סוף חודש נובמבר. היו אלה ימי שלג וכפור ואנחנו באוהל. בלילה בשנתנו היו השערות נדבקות

אל הבד הקפוא, וכדי להתחמם היו האנשים קמים, ומרקדים ומכרכרים מרוב צינה וקור. עבדנו בבניית המחנה החדש - הקמנו צריפים, בנינו מטבחים ומקלחות. עבודה אחת הייתה מועדפת - במטבח השבויים. לא חלילה בתור טבחים אלא כפועלי הביוב. אף על פי שהייתה זו עבודה קשה יותר משאר העבודות, התאמץ כל אחד מאיתנו להגיע לשם. בין ערימות הפסולת היינו בוררים לנו קלחים של כרוב או קליפות גזר כדי להשקית את הרעב.

באחד מימי נובמבר האחרונים, בחרו השוברים הגרמנים את האנשים החזקים יותר והוליכו אותנו לרחצה. מיד לאחר מכן עלינו על הרכבת ונסענו כ- 30 ק"מ. כשירדנו מהרכבת הוספנו לצעוד אל תוך היער הסמוך עוד כמה קילומטרים. בערב הראשון נראה לנו הכול בסדר, אך כבר למחרת מוקדם בבוקר, כששררה עדיין אפלה בחוץ הוציאו אותנו לעבודת הפרך. היה עלינו לכרות ולעקור עצים על שורשיהם כשבידינו גרזנים ומעדרים בלבד. עבדנו בכל כוחותינו אך הממונה האזרחי שעמד מעלינו לא פסק לצעוק "יותר מהר! בזריזות! בכוח!" והוסיף בעיטות, והצלפות שוט ואפילו איומים ברייה.

לקראת הצהריים חזרנו אל הצריף שביער וכל אחד קיבל מנה של מי כרוב ושני בולבוסין בלתי מקולפים לארוחת הצהריים. כעבור שעה של מנוחה שוב הוליכו אותנו לעבודה כשעל כל חבורה של עשרים וארבעה איש היו ממונים שני חיילים. מחציתו השנייה של היום הייתה קשה עוד יותר ובערב חזרנו תשושים ורעבים כשרק 30 דקגרמים לחם וכוס קפה שחור היו מזוננו.

העבודה המתישה והתנאים הקשים גרמו לאנשים רבים לחלות. כוחותינו כלו, אך מצאנו נחמה ביחסי החברות ששררו בחברתנו. התנאים היו קשים, אך למזלנו בנו תנור ברזל גדול במרכז הצריף ועם הענפים שהבאנו מהיער חיממנו מעט את האוויר הקפוא ואת האוכל שקיבלנו במסטינגים. אנשי הצריף התחלקו לשלוש קבוצות קטנות. יחד איתי היו עוד ארבעה חברים - שאול חברי הטוב מזה ימים רבים. חבר אחד מ"השומר הצעיר" מהעיר קלץ. עוד ציוני כללי אחד וחלוץ מהעיר חלם. יחד תמכנו זה בזה ועזרנו לעבור את תלאות חיי היום יום.

לאחר כשלושה חודשים בשבי הגרמני, התחלנו בוקר אחד לקבל מכתבים מהבית, מההורים ומהחברים. כמו כן חבילות לבנים וצרכי מחיה.

בספרה של הדסה עינב, אחותו של יצחק - היא מספרת כיצד נודע להם שיצחק אמנם חי ונמצא בשבי: "...יצחק גויס לצבא הפולני ונשלח לחזית, ולא שמענו ממנו דבר ימים רבים, עד שחיילים שעברו בעיירה סיפרו שהוא נהרג... בנובמבר 1939 חשבנו שהנה המלחמה עומדת להסתיים והסיוט מאחורינו, כשהגיעה גלויה מיצחק, דרך הצלב האדום. יצחק כתב שהוא נמצא בשבי בנירנברג, בסטאלאג 1 וכי ניתן לשלוח לו חבילה עד משקל של 1 ק"ג. חשבנו שחצי קילו סוכר ודאי חשוב לו מאוד ומה עוד? אולי לבשל לו חמאה עם דבש. אבא שיידע לרקוח מיני משחות לריפוי אמר לפתע את הבלתי צפוי - "חיה דינשי" וליטף את לחיה של אמא "אולי נשלח לו חצי קילו שומן חזיר?" אך שמעתי את דבריו מיד פרצתי בבכי. מה גדולה העבירה. אך אבא המשיך בשלו "שומן חזיר מרפא את הריאות". וכך עשינו - הלכתי לשוק לקנות שומן ואמא הלכה איתי לצלב האדום כדי לשלוח את החבילה הקטנה ליצחק..."

החיים במחנה נכנסו למסלול קבוע. כששבנו מהעבודה עסקנו בענייני ספרות ושיחות ואפילו ערכנו כעין מסיבות לדיירי הצריף כולו. היו שומרים שהעבירו לנו בחשאי פרוסות לחם נוספות. אך היו גם כאלה שהכו אותנו מכות רצח, או דקרו את אחורינו בפגיון. שבועות מספר לאחר חג המולד של שנת 1940 הגיעה ועדה למחנה ורשמה פרטים אישיים של כל שבוי, ואת תחנת הרכבת הסמוכה לביתו. שבוע לאחר מכן קיבלנו הוראה לארוז את חפצינו. השמחה הייתה רבה ונפלנו איש על צוואר רעהו תוך שאנו קופצים ורוקדים בכל השטח. לא ידענו מה צפוי לנו אך שמחנו על השינוי והתקווה שפיעמה בנו. במשך יומיים סודרו הניירות וכל אחד

קיבל תעודה אדומה עם הודעה רשמית שאנו נוסעים הביתה, כל אחד למקומו. קשה היה לנו להאמין כיוון שכל יתר השבויים הפולנים נשאר, והנה רק אותנו היהודים משחררים מהשבי? איש מאתנו לא יכול היה להבין מה פשר הדבר, אבל היינו שיכורים מהמחשבה שבקרוב נראה עם משפחותינו וחברינו.

המכתבים הקצרים שהגיעו לידינו קודם לכן עוררו בנו תקוות וגעגועים. היה בהם סימן חיים למרות כל מה שידענו שעבר על פולין.

בתאריך 20.2.1940 הוליצו אותנו תחת משמר של חיילים אל הרכבת וסגרו אותנו בקרונות. ברכבת צורפו אלינו גם כשמונים יהודים ממוצא גרמני, שגורשו מבתייהם כמחוסרי אזרחות. רובם שהו במשך חודשים רבים במחנה בבוכנוואלד-דכאו. העיר הראשונה שהגענו אליה הייתה צ'נסטוחוב - בה ראינו לראשונה את הסרטים הלבנים עם המגן דוד השחור עליהם. אנשים מבחוץ לא הורשו לנהל איתנו שיחות. בקלץ ובקראקוב ירדו עוד כמה מהשבויים, ועלו עם רישיונות הנסיעה שקיבלו לרכבות אחרות שהובילו אותם לבתייהם. גם חברי שאול היה בין היורדים.

כעבור יומיים, בשעה שמונה בבוקר הגענו ללובלין. בתחנה קידם את פנינו קצין ס"ס ובידו פרגול תוך שהוא קורא בשריקה לאנשיו. היו אלה "פולקסדויטש" לבושים אזרחית, כובעי ס"ס לראשיהם ורובים על כתפיהם. דמנו קפא בעורקים בראותנו את מלאכי החבלה הללו שצעקו וצווחו כחיות פרא. אנשי המשמר הוליצו אותנו אל מגרש גדול שעליו הייתה מתקיימת מדי שנתיים תערוכה עולמית, וכעת היה עליה מחנה ליהודים. הם פתחו את השער והכניסו אותנו לתוך צריף ריק שהוצאו ממנו השבויים קודם לכן. כשאנשי הס"ס הלכו ניגשו אלינו שבויים מהצריף השני וסיפרו את מאורעות הימים האחרונים. שבועיים לפני בואנו הגיע משלוח השבויים הראשון מגרמניה כולל חיילים ואזרחים. הוועד היהודי של לובלין קיבל אליו רק את היהודים האזרחים ובעניין שבויי המלחמה לא קיבלו הוראות. מיד העמידו אותם בשורות ובלוויית פרשים ומכונות ירייה התחילו ללכת. כמה מהשבויים שפיגרו מעייפות וחולשה נורו במקום. הקהל שצפה מסביב בנעשה התחיל להתפזר ולברוח, ואיתם גם השבויים חלקם הצליח להימלט אבל רבים נפלו ונורו בעת המנוסה. השאר הובלו למחנה ראווא-רוסקא וכשהגיעו נותרו רק כשלוש מאות איש מהשמונה מאות שיצאו. המשטר במחנה הטיל אימה עלינו כיון שעל כל דבר קטן היו "מקררים", יורים. לזאת לא פיללנו לאחר ששת חדשי השבי בגרמניה. קיווינו שינהגו בנו כמו שראינו את השבויים שירדו בקלץ ובקראקוב. כעבור כמה שעות הגיעו אלינו נציגי הוועד היהודי, בעיקר נשים מוועד הקהילה והרגיעו אותנו שבמהרה יצא מהמחנה.

ואמנם יצאנו מהמחנה אך עברנו עוד צרות וטלטלות רבות.

השיבה הביתה לראחוב

כעבור כמה ימים הגיעה הפקודה לשחרר אותנו ולאפשר לנו לשוב לבתינו. השומרים סביב הסירו מעלינו את מעילי הצבא שלנו ואת נעלינו ובמקומם קיבלנו נעלי עץ. במשך כיממה הסתובבתי בלובלין כיון שהיה נחוץ לי רישיון לנסיעה ברכבת. אמנם רשות זו ניתנה לשבויים אבל בינתיים השבויים נרדפו ולא יכלו להתהלך במדי צבא ברחובות. כל מי שנתפס עם מדים היה מוחזר מיד למחנה. החלטתי שלא לחכות לרישיון הנסיעה ויצאתי ברגל לכיוון העיר שלי, ראחוב, מהלך של כ- 70 ק"מ. בדרך פגשתי מכרים שנסעו בעגלת חורף עמוסת סחורה, שאותה היו מבריחים מלובלין, ועליתי עליה. כך, בתאריך 24 לפברואר 1940 חזרתי הביתה לראחוב, לאבי ואמי ושתי אחיותי הצעירות שיינדל וטובצ'ה, שדאגו לי מאוד. שיינדל הייתה בת 11 וטובצ'ה בת הזקונים רק בת שבע. אחי שמואל ואחותי הדסה יצאו כבר מהבית בדרכם לעבר הגבול עם אוקראינה. הדסה הגיעה לרוסיה וניצלה ואילו שמואל שהיה רק בן 16, החליט לחזור הביתה מפחד התלאות והקושי שעבר בדרך. אחי הגדול שייע עלה לישראל שנים מספר לפני המלחמה, והקים משפחה. העיר שלי ראחוב לא סבלה מפגעי המלחמה ולא נערכו בה קרבות. אולם חלו בה תמורות רבות מאז עזבתי אותה שנתיים קודם לכן כשגויסתי לצבא. בבתים היפים ביותר של היהודים ישבו כעת חיילים גרמנים, בית המדרש הפך לאורוות סוסים ובית הכנסת למחסן. גם בבית הורי החרימו החיילים את הקומה העליונה והשתמשו בה למגורים. חיי היהודים היו הפקר. הם נדרשו לעבוד למען הגרמנים מבוקר עד לילה, מגיל שש עשרה ועד שישים, כולל גם הנשים. המשכורת היומית ספק אם הספיקה לפת לחם דלה, והיהודים התפרנסו בחשאי מסחורה מועטה שנשארה אצלם בהסתר ושלא נשדדה מהם על ידי הגרמנים. כדי לנוע ממקום למקום, דבר שהיה אסור בהחלט, היו היהודים הולכים בלילות, ובלבד שלא ליפול בידי הגסטאפו. ובכל זאת עד כמה שנזהרו היו כל יום נאסרים יהודים ומושלכים לכלא. וכך אמרו "המחסור מפורר את הברזל".

המשפחה גרה אותו זמן בבית הסב והסבתא מצד אמא - משפחת בורנשטיין. יחד איתם גר גם הדוד אברהם-מנדל בורנשטיין. אברהם מנדל קיבל רישיון מיוחד ללכת למשחטה ולהכין בשר שחולק על פי כרטיסים - לכל האוכלוסייה בעיר. הוא היה מוביל את הפרות בשעות הלילה אל המשחטה כדי שהשוחט יעשה את עבודתו ואחר כך היה מכין את הבשר לחלוקה שנערכה בבוקר. בזמן קבוע כל לילה, בשעה שתיים אחר חצות היה יוצא מהבית עם פנס רוח בידו לעבודתו. לילה אחד התעוררתי לקול צרחות. זיהיתי מיד את קולו של הדוד אברהם מנדל. ניגשתי לחלון והנה אני רואה חבורה של גרמנים שיכורים בלבוש אזרחי שחזרו כנראה מחינקה בפאב המקומי. אותם גרמנים עבדו במפעל "בייקלר" שעסק בין השאר בהקמת הגשר על הוויסלה, אותו גשר שבני העיר שרפו עם התקרב צבא האויב, כדי למנוע הגעתם לעיר. השיכורים ראו יהודי עטור זקן והחלו לצעוק ולגדף אותו. שניים תפסו אותו והשלישי הוציא אולר והתחיל לחתוך את זקנו של הדוד יחד עם עור הפנים. למרות שהדוד צעק שיש לו רישיון ללכת למשחטה, השיכורים המשיכו לענות אותו ורק כאשר נופף את הרישיון מול עיניהם עם חותמת המנהלה הנאצית הם עזבו וברחו. עם הזמן החיים נעשו קשים יותר וגזרות חדשות נגזרו. יהודים רבים מערים בסביבה - קאליש, לודג' וקראקוב הובאו אל חבל לובלין. גם משלוחים מצ'כיה וגרמניה של קבוצות יהודים הגיעו אל לובלין והשתלבו בחיי העיר. הייתי רואה אותם דוחפים עגלות ילדים עמוסות ציוד. חולים וזקנים מסתובבים בחוץ בקור של החורף ובסופות השלגים כשכל חפציהם איתם. כנראה שזה היה מתוכנן מצד הגרמנים לרכז יהודים בקרבת מחנה ההשמדה מיידאנק.

הנשים בעיר השתדלו ככל יכולתן לעזור ולהקל על המוני הפליטים, אבל לא היו להן אמצעים.

קשה היה לי לראות את הילדים, ילדי העיירה, מסתובבים בטל ללא שום מסגרת חינוכית. כיון שבני 6-7 היו פטורים מלשאת את הטלאי הצהוב שזיהה אותם כיהודים, הם היו משוטטים בכל מקום והפכו למפרנסים כמעט בלעדיים של משפחותיהם. גם בשעות העוצר הם היו חופשיים להסתובב בכל מקום.

לא יכולתי למצוא את מקומי בעיירה. עבודת הכפייה במחצבות, שעשינו בפקודת הנאצים התישה ומילאה את היום, אך אני הרגשתי ריקנות וניתוק מהעולם. לא ידעתי מה מתרחש וכיצד אוכל לעזור. כתבתי הרבה פעמים לקיבוץ ההכשרה בבנדין שם נשאר עוד כמה חברים שזכרו והכירו אותי. קיבלתי גם תשובה מהמזכיר הרשל שפרינגר, שקרא לי להצטרף. הרשל שפרינגר עמד מאוחר יותר בראש ההתקוממות בבונקר בבנדין, ונספה כשקפץ מהרכבת שהובילה אותו לאושוויץ באוגוסט 1940. כיוון שלא יכלו לספר לי על מעשיהם וחייהם מפאת הסודיות, הייתי מנותק מכל מה שהיה יקר לי לפני המלחמה. רק כשהגיעה אלינו יום אחד הקשרית הגלילית, איטקה ורטהיים (קורניאנסקי), שגרה בלובלין אצל הוריה, נודע לי שהתנועה קיימת וחיה ופעילה מאוד. איטקה הייתה קשורה למרכז התנועה בוורשה ובוגרת ההכשרה החלוצית, ואמנם קיבלה אישור לעלייה עוד לפני המלחמה, אך כמו רבים אחרים, עם פרוץ המלחמה לא הייתה לה כבר אפשרות לצאת ולעלות לארץ ישראל.

התברר לי שפעילי התנועה נרתמו לעזור לנוער, ולקהילה בתקופת גזרות קשה זו. בספרה של צביה לובטקין "ימי כליון ומרד" קראתי עוד על מגוון הפעולות שנעשו תוך מעשי הצלה וגבורה. בתחילה חשבנו כי גרמניה מבקשת לכלות את כוחנו הרוחני ולגרם לניוון אינטלקטואלי, רעיוני ומוסרי של העם היהודי, לכן החלטנו לעמוד על המשמר ולעודד במידת היכולת, בימי הייאוש הקודרים. זו הייתה סיסמא ומטרה לנו פעילי התנועה. עוד לא הבנו את גודל השואה העומדת לחול על עמנו. עוד לא הבנו שכוונת האויב היא להביא לכליה רוחנית ומוסרית של עמנו ולאחריה כליה טוטאלית של העם היהודי כולו. באותם ימים קשים התקיימה פעילות ענפה מבחינה חינוכית ומעשית. פתחנו מטבח עממי בו קיבלו הנזקקים פת לחם. הקמנו פלוגות עבודה ביישובים חקלאיים לנוער המתבגר, בזמן העונות החקלאיות. העבודה הייתה בתשלום זעום בלבד, אך בכל זאת הנערים יצאו מהגטו והרדיפות בעיירה לאוויר החופשי והצח.

"כל אותו זמן המשיכה הכמיהה שלנו להגיע לארץ ישראל לעורר אותנו להמשיך ולפעול. נראה לנו שלא ייתכן שחלוצים לא יגשימו את חלומם ויעלו לארץ ישראל. כדברי צביה לובטקין בספרה - "חלוצים בלי ציון - לא ייתכן!"

בסוף שנת 1940, בטרם גבהו חומות גטו ורשה וננעלו שעריה, יצא חבר מהקבוצה, שלמה צגלניק, במטרה למצוא דרך לעלייה לישראל. אחריו המשיך גם חבר השומר הצעיר, אהרון אפלפלד, והגשים את שאיפתו להגיע לישראל. שלמה צגלניק ניסה לצאת לכיוון סלובקיה השכנה עם פולין, והפעם הצליח לעבור את הגבול בשלום. הוא התקשר שם עם חברי התנועה וגילה שישנה עלייה בלתי לגלית היוצאת טיפין טיפין מסלובקיה ושהם מוכנים לקלוט את חברי התנועה מפולין, לדאוג להם למחיה ולעבודה שתאפשר קיום מינימאלי עד זמן העלייה לישראל, אם תתממש.

על כך כתב יוסף קורניאנסקי בספרו "בשליחות החלוצים": ...

"לא היה לנו שום פקפוק בצורך להתחיל בפעולה מיידית בכיוון זה ובמרכז התנועה הוחלט לגשת מיד לביצועה. אף על פי שתנאי הגטו הסגור ערמו קשיים מרובים הטלנו על הקשריות שלנו לבדוק את המצב בתחנות שבדרך לגבול, והן הערים קראקוב, נוביסונץ ועוד. כמו כן את אפשרויות הברחת הגבולות. הקשרית קיבלה על עצמה להכין חברים נוספים לחציית הגבול, בעיקר מסביבות לובלין שעדיין לא הייתה כלואה בתוך גדרות הגטו. כך יצאו לגבול שני החברים הראשונים מלובלין יצחק פישמן ואיטקה ורטהיים - קורותיהם להלן..."

▲ 1934 - משפחת פישמן
שייע, יצחק, יענקלה זלצמן
הדסה, אבא חיים, טובצה, אמא חיה דינה, שיינדל, שמואל

הגשר הישן על הויסלה
▲ ליד ראחוב

1932 - חברי "החלוץ"

▲ 1936 - תמונה שיצחק שלח
לאחיו שייע בישראל

▶ 1933 - ועד "החלוץ"

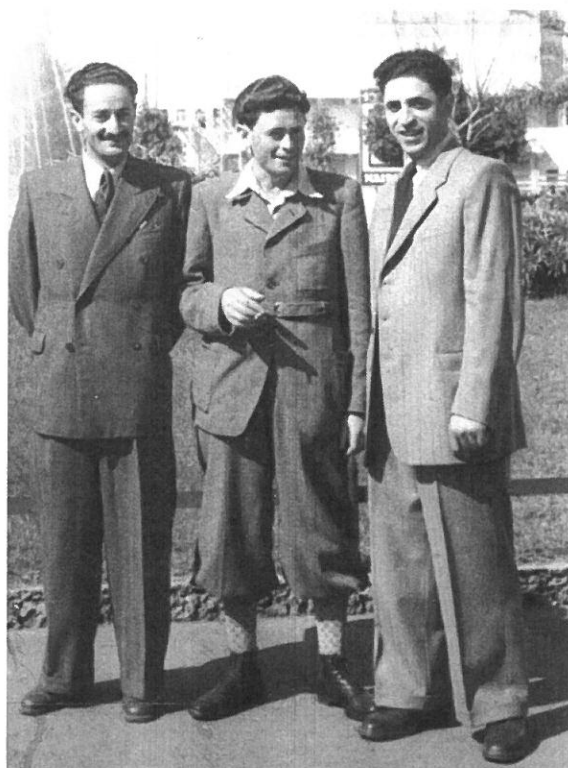

ינואר 1938 - בקיבוץ בעיר בנדין

יצחק, הדסה ומנדל קרמר מזכיר "החלוץ"

עם שייע וברל מלצמן

יצחק בצבא הפולני.

אות הלוחם בנאצים
ותיק מלחמת העולם השנייה

יצחק וחנה בהונגריה

1944 - בהונגריה

1944 - יצחק וחנה עם רנייה